

RECENZE – BOOK REVIEW

Marek Hrubec, *Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky*, Praha: Filosofia 2011, 562 s.

Kritických studií a článků o sociální nespravedlnosti, útlaču, vykořisťování a globálně rozšířeném lidském zneuznání je poměrně dost. S tím, jak se soustavně rozšiřují nůžky mezi světem pohodlného života a světem nedůstojného živoření, přibývá autorů, kteří se nesmiřují s neo-liberálním popisem této situace (viz slova Václava Klause: situaci v rozvojových zemích vyřeší trh) a formulují svá stanoviska vůči dopadům dnešní transnacionální ekonomiky a politiky. Naopak ale výrazně chybějí ucelené kritické teorie podstaty globálních sporů o sociální, hospodářskou a politickou spravedlnost. Tím potěšující je skutečnost, že se právě nyní, v době hluboké hospodářské a finanční krize, za niž vděčíme nekontrolovaně působícímu finančnímu kapitálu, objevila vůbec první komplexní alternativní teorie z pera českého autora, která si nezadá s nejlepšími analýzami například Frankfurtské školy. Jejím autorem je ředitel Centra globálních studií a Oddělení morální a politické filosofie Filosofického ústavu AV ČR.

Autor předložil rozsáhlou publikaci, která místy vyžaduje k prostému čtení i studium souvislostí. Dodržuje přes celý text linku, která je daná už v názvu knihy, doplňuje ji ale o množství historických ilustrací, odboček, srovnání mezi kulturami, podrobnými specifikacemi dílčích

konkrétních problémů a vykreslením mnoha dalších vztahů, takže se dostaneme od situace globálního zneuznání k teorii kulturní a politické spravedlnosti čili nadnárodního a globálního uznání jakoby po košatém stromě, jehož bohatost brání ukvapeným ideologickým soudům. Potěšitelné ale je, že i v době nakladatelských prefabrikátů, kde snad i velikost písma odpovídá poskytnuté dotaci, je možné vydat komplexní obsáhlé dílo normativního charakteru. Pozoruhodná je také návaznost na autory, ke kterým se Hrubec hlásí. Východiskem je mu sociální a politická filosofie německého idealismu, tzn. zejména J. G. Fichta a G. W. F. Hegela, od kterých přechází k Marxovi, Sorelovi, Hyppolitovi, a pak již přes zakladatele Frankfurtské školy Horkheimera a Adorna k dnešním představitelům kritické teorie společnosti, kteří se soustřeďují na problematiku uznání, Axelu Honnethovi, Nancy Frazer, Charlesu Taylorovi, Iris Marion Young, Seyle Benhabib, Paulu Ricoeurovi. Přiznává se rovněž k tomu, že z nejnovějších reprezentantů rozborů globálních interakcí ho nejvíce inspirovali Leslie Sklair, William Robinson a Jerry Harris. Uvážíme-li, že například Axel Honneth vycházel ve svém *Boji o uznání* (Kampf um Anerkennung, 1992) vlastně jen ze specifického Hegelova termínu „uznání“ formulovaného v raném jenském období, je odborné zázemí nesrovnatelně širší. Již kdyby neudělal Hrubec nic jiného, než seznámil českou odbornou veřejnost s díly, která se skrývají za těmito jmény a která nepatří k těm nejznámějším, odvedl by značný kus prá-

ce. Autor je ale kriticky využívá jen jako oporu pro vlastní teorii a zabraňuje tak tomu, aby v jeho knize získala převahu deskriptivní složka.

Výchozí autorova otázka zní, kde všude se dnes objevuje zneuznání jako sociální fakt. Setkávají se s ním lidé západní kultury, kteří jsou sevřeni sociálním tlakem a nemohou naplňovat své životní ambice. Silná je zkušenost zneuznání u lidí, kteří prošli mlýnicí procesů ekonomického zeštíhlování a na jeho základě zažili svou společenskou nepotřebnost. Poměr mezi platem dělníka a feditel je 1:325, zatímco v roce 1965 to bylo 1:24. Počínaje industriální revolucí nebyly vyhlídky dětí a mládeže tak špatné jako jsou dnes ve srovnání s životním standardem rodičů. Kapitalismus je v křeči, která ho znehýbňuje, a nikdo neví, jak mu pomoci.

Z celosvětového hlediska jsou však oblasti, kde lidé trpí zneuznáním nejen mnohem víc, ale hlavně na jiné rovině, pro Západ nepředstavitelné. Jeho kořeny sahají k mezicivilizačním a mezináboženským rozporům, které zase mají svůj původ ve zbytcích koloniálního světového řádu a v ekonomicko-politické praxi současného globálního vykořisťování. Současné střety probíhají po hranicích mezi kulturami, z nichž jedna, atlantická, brání své výsadní unipolární postavení, které jí dovoluje nejsnáze využívat světové bohatství ve svůj prospěch, zatímco ostatní, islámská, konfuciánská a další, se snaží vytvořit model multipolární, který by přinesl uznání práva dotčených kultur na spravedlivější přerozdělování přírodního a hospodářského bohatství. Zneuznání v této perspektivě znamená násilnou redukci sociálně politického vývoje na cestu, kterou uplatňuje Západ, a odmítání legitimacy jiných možností (třetích cest).

Tato situace je riziková z dlouhodobějšího hlediska, protože může přinést

otevřené mezikulturní konflikty, vrcholící ve válce o suroviny, vodu či potraviny, ale také o záchranu vlastního kulturního dědictví před importem jiných, pro dané kultury cizorodých vztahů (vývoz zastupitelské demokracie z jednoho hlediska, boj proti imigraci z hlediska druhého). V krátkodobé perspektivě je ale nejzávažnější zneuznání lidí v tzv. rozvojových zemích. Říkat „rozvojové“ země je přitom nepatřičnost: tyto země se nikam nerozvíjejí, zůstávají v nehlubším sociálním strádání a zneuznání pro ně znamená stamilióny lidí bez jídla, pitné vody, vitamínů a léků. Jednoduše řečeno, obrovská část světové populace je zneuznána v základních lidských právech. Neškodí také, když se podíváme na vnitřní strukturu zneuznání nejhudších zemí: z celkového počtu hladovějících je 70 % žen, a z tohoto procenta dalších 30 % umírá vysílením v těhotenství nebo při porodu. Tragické a pro tyto země osudové je to, že postavení a životní očekávání jejich obyvatel není způsobeno bojem o suroviny nebo o politickou nadvládu. Nikdo nemá důvod bojovat o země, které nic nemají, a proto si ani nemusí na svou stranu získávat jejich obyvatelstvo; proto se tyto státy nechávají se stoickým klidem vyhladovět a vymírat.

Zajímavá je Hrubcova myšlenka jakési historicky „pulsující“ globalizace. Podle něj souvisí extrateritoriální integrace s technickým rozhovorem kultur. Rozvoj dopravní, komunikační, ekonomické a kulturní integrace vedl k tomu, že území jedné kultury postupně obsáhlo území států, pak větší území říší, území říší s koloniemi, následně makroregiony a konečně počínající celoplanetární integrované celky. Poté ale nastává fáze deglobalizace, typická nejprve administrativním rozkladem říší a států, jež následně vyvolává krize, případně války. Tento cyklus se soustavně opakuje a dy-

namika globalizace a deglobalizace vede ke stále větší míře integrace, až nakonec překonáním hospodářských, politických a sociálních překážek ústí v celoplanetární globální integraci. Nutno podotknout, že za tímto schématem lze rozpoznat nejméně dva zdroje. Prvním je samozřejmě Hegel a jeho „aufheben“, rušení povyšováním, které tvoří typický výkladový model vzestupného pohybu kultur k stále vyšší míře integrace. Druhým je Leo Frobenius, jeden z dávných představitelů kulturní antropologie, jenž přišel s myšlenkou kulturních okruhů: tam, kde se ve svém pohybu protínají dvě různé kultury, vytváří se třetí civilizace, která svým materiálním i duchovním rozvojem překonává původní dvě mateřské kultury. Akulturaci lze snadno chápat také jako kulturní integraci.

Hrubcova teorie zneuznání je pojata jako kritická teorie globální společnosti a politiky. Ke kritické teorii společnosti se hlásí proto, že je vybavena nástroji pro komplexní analýzu a dokáže se vyhnout redukcionistickému objektivismu. Současně je možné vycházet od ní k dalším rozborům struktury moderních společností, které autor pro svou teorii nutně potřebuje. Není tedy vázána jen na sociálně ekonomické rozborů, ale dovoluje rozsáhlé exkursy do sféry politiky, kulturních a interkulturních vztahů, jakož i práva.

Text knihy je rozdělen do pěti velkých oddílů, které se dále člení na deset kapitol s množstvím podkapitol. První dva oddíly mají historizující nádech, objevuje se diskuse kolem Adorna a Horkheimera, Marcuseho a Habermase, ale již také počáteční diskuse například s Honnethem, Walzerem či Fraserovou. Metodicky je však důležitější, že hned zkraje přistupuje Hrubec k vymezení pojmů, v nichž se bude později pohybovat jeho sociální kritika i sama vlastní teorie spravedlnos-

ti. Jsou to tři pojmy, kritika, vysvětlení, normativita. U této trichotomie není příliš jasné, zda má epistemologickou funkci, zda poskytuje vysvětlení, a když, pak jakého druhu, zda má intuitivní obsah (Hrubec říká, že „vyjadřuje argumentační dynamiku bojů o uznání“, s. 16), zda se jejich interpretace a interpretace s jejich pomocí kryje s poznáním, zda jsou epistemicky relevantní tak, aby mohly být zdrojem důvěryhodného přesvědčení. U každé sociální a politické filosofie je riziko, že propadne ideologismu. U Hrubce je toto riziko minimalizováno prostřednictvím hlubokých analýz sociální skutečnosti, přesto ale není zaručeno, že i tam, v hloubce základních přesvědčení, může dojít ke sporu například se stoupenci neoliberalních koncepcí, kteří bývají s odsudkem rychle hotovi, aniž by se jim připletla do cesty nějaká zdůvodněná myšlenka. Domnívám se, že některým případným nedorozuměním se dá zabránit přesnějším vymezením základních pojmů, v kterém může být výrazně nápomocná teorie vědy. Protože vybudování každé nové teorie, tak i teorie globální spravedlnosti, je vždy krokem do neznáma, mohlo by být definiční vymezení pojmů, na kterých teorie stojí, jen ku prospěchu.

Vlastní teorii uznání a globální spravedlnosti rozvíjí autor v částech tři až pět (tj. pátá až desátá kapitola). Protože zachovává trichotomickou metodu, je výkladová linie vždy stejná: začíná od kritiky deficitů (neo-)liberalismu, pokračuje vysvětlením nejasností, jež se pojí s koncepcí uznání, a uzavírá normativním určením součástí kritické koncepce globálního uznání. V konečném důsledku se text stává velkou konfrontací dvou základních teoretických směrů sociální a politické filosofie: liberálně-libertaniánské koncepce a kritickoteoretického směru. Jejich střet má různé dopady, je-li sle-

dován na národní nebo globální úrovni. Proto Hrubec vsazuje výklad do tohoto rámce a rozvíjí stupňovitě problémy spojené s uznáním od národní a lokální úrovně (pátá a sedmá kapitola) k rovině mezinárodní a transnacionální (šestá a osmá kapitola), aby celek završil výzkumem extrateritoriálního uznání globálních chudých (desátá kapitola). Autor sice uvádí, že se inspiroval postupy, které uplatnili Nancy Fraser, Iris Young nebo Charles Taylor, podobné metody ale najdeme nepochybně také hlouběji v dějinách filosofie. Tak začal Kant svůj spis *K věčnému míru* od vnitřní politiky státu k politice mezinárodní a nakonec kosmopolitní, Hegel použil v *Základech filosofie práva* triádu Abstraktní právo, Moralita a Mravnost, uvnitř mravnosti pak další tři stupně, Rodina, Občanská společnost a Stát, a nejposledněji (s maximálním využitím Hegela) rozčlenil na trojice svou práci *Das Recht der Freiheit* (2011) Axel Honneth (Právo svobody, Možnost svobody, Sociální svoboda; každá část je rovněž dělena trichotomicky). Znamená to, že se Hrubec dostal do řady dobrých myslitelů, a patrně také, že výklad v trichotomiích je zřejmě nejvhodnější metoda pro nereduktivní systematické rozvržení sociálně politického filosofického traktátu.

Hrubcem užívaná metoda je sice prototypem západního myšlení, avšak aplikována je rozhodně jinak než západo-centricky. Přesahuje západní partikularismus a hledisko, které je pro Hrubcovu práci vůdčí, se vyznačuje požadavkem na uznání nároku jiných kultur na vlastní cestu vývoje, jak sám říká, na „různorodé modernity“. Uznání druhých musí vycházet ze sebeuznání a předpokladem sebeuznání je zase sebepoznání. Moderní sociální a politická filosofie se tak neobejde bez znalosti dějin jednotlivých kultur a především bez nezfalšovaného poznání vlastní historie, jejíž vlákna vedla různý-

mi směry, mezi nimi však také k pozitivnímu uznání vzájemnosti osob a tedy spravedlnosti. Tento požadavek může být bolestivý a možná je i jedním z těch, které nás stále udržují v nadřazené pozici kultury, oprávněné k zásadnímu určování toho, co je dobré a jak by se měly ostatní civilizační okruhy na této planetě vyvíjet. Použití vojenské moci se nevylučuje.

Uznání rozděluje Hrubec na dvě velké skupiny, a to sociálně ekonomické uznání a politické a kulturní uznání. Obojí se řídí určitými principy normativního rázu, které jsou sice spojeny do jednoho celku, avšak s tím, jak roste míra jejich obecnosti zejména ve druhé skupině, klesá míra jejich normativity; což plně odpovídá záměru knihy, která je ztvárněním vědecké teorie, nikoli bojovou proklamací, u níž by mohlo být pořadí obrácené. Sociálně ekonomické uznání se člení na principy sociální diference a principy sociální rovnosti. Pod principy sociální diference jsou zahrnuty: specifické sociální uznání; odstraňování zneuznání základních sociálních potřeb; sociální podpora talentů; uznání zásluhy; sociální solidarita. Principy sociální rovnosti pak zahrnují rovné základní sociální uznání a rovné institucionální sociální uznání.

Pod politické a kulturní uznání spadají principy politické a kulturní diference a principy politické a kulturní rovnosti. Principy politického a kulturního uznání se dělí na specifické politické a kulturní uznání; odstraňování základního politického a kulturního zneuznání; podpora jedinečných kulturních aktivit; uznání příspěvku ke kultuře a politice; politická a kulturní solidarita. Principy politické a kulturní rovnosti jsou tvořeny rovnými politickými a kulturními svobodami a rovným institucionálním politickým a kulturním uznáním.

Po tomto schématu autor vysvětluje, co si představuje pod jednotlivými polož-

kami. Jako každé jiné schéma, nalezneme i zde silnější a slabší stránky argumentace. Některé z položek jsou formulovány značně formalisticky, u jiných se vkrádá podezření z politické korektnosti a další by jistě vzbudily živé diskuse. Například u dnes nepominutelného principu odstraňování základního politického a kulturního zneuznání má v důsledku jít o odstranění negativní diskriminace a její nahrazení pozitivní diskriminací, která se týká zvláště žen a dále etnických a kulturních minorit. V Austrálii se 24. června 2010 stala premiérkou poprvé v dějinách Austrálie žena, Julia Gillardová, a to nikoli proto, že by byla pozitivně diskriminována, ale proto, že měla program, který oslovil většinu lidí. Mimochodem, tento program měl dva hlavní body: prosadit zákony o obchodování s emisemi skleníkových plynů a obnovit jednání o daňové reformě těžebního průmyslu. U nás něco nepředstavitelného, ale tím spíš dokládajícího, že pozice žen v politice závisí ještě na něčem jiném než diskriminaci, ať už jednoho nebo druhého typu.

Vlastně je Hrubcova knížka dost smutná. Smutnou ji činí stav globální pospolitosti, kvůli kterému musela vzniknout. Když si představím, kolik je za každou její stranou lidské bídy a utrpení, nad kterými ční v dějinách nikdy nevidaný luxus, vidím neradostné perspektivy naší civilizace. Navíc je patrné, že se do knihy pustí pravicoví optimisté, kteří se nikdy naučí rozumět textu, a budou ji trhat na kousky, protože mluví o sociální spravedlnosti a solidaritě a již tímto faktem se stává levicovým nebezpečím. Budou dělat všechno, aby v jejich povyku zanikl obsah knížky, a budou stát jako noví mučedníci za svou záštitelnou pravdou, kvůli jejímuž levicovému podkopávání pravicově trpí. Hrubcovo dílo se ale může povznést nad podobné klukovské válčení. Její autor má jednu zásadní výhodu: napsal knihu, která se nedá přejít mlčky, ať

už člověk stojí kdekoli. A to se o mnoha knížkách říci nedá.

Břetislav Horyna

Rudolf Kolářský, *Filosofický význam současné ekologické krize*, Praha: Filosofia 2011, 154 s.

Útlá knížka je dílem Rudolfa Kolářského, vědeckého pracovníka Oddělení morální a politické filozofie Filozofického ústavu AV ČR, který se už dlouhá léta zabývá filozofií přírodního prostředí. Jeho současná publikace je sborníkem devíti statí, z nichž už většina vyšla v různých filozofických sbornících a časopisech.

Kolářský ve své knize charakterizuje zvláštěstí současné ekologické krize. Vysvětluje, proč o tomto problému dnes musíme mluvit a proč je nejvyšší čas nejen mluvit, ale také něco dělat – obyvatelnost Země je ohrožena. Naše planeta prošla už několika ekologickými krizemi, ty však většinou měly pouze lokální charakter. Současná krize je krizí globální. Je předmětem filozofie především proto, že byla v mnohém způsobena lidmi a jejich jednáním, které se řídí nějakými hodnotami, a proto je také krizí hodnot. Na příkladech různých filozofů, a to jak klasiků tak žijících, ukazuje, jak lidé chápali životní prostředí. Konstatuje, že „dějiny etiky životního prostředí je možné interpretovat jako přechod od postupného uznávání lidských práv k uznání práv přírody“ (s. 41). Rozebírá různé celosvětové dokumenty, které se problémů životního prostředí týkají, a hlouběji se zamýšlí nad dvěma filozofickými koncepcemi: biocentrickou etikou životního prostředí Paula W. Taylora a Naessovou ekosofií. Obě tyto koncepce patří k tzv. neantropocentrickým filozofiím životního prostředí. Vedle nich však existují také koncepce antropocentrické. Kolářský